

**Башкортостан Республикаһы
Бәләбәй калаһы муниципаль районы
урта дөйөм белем биреү интернат-мәктәбе
муниципаль автономиялы дөйөм белем биреү учреждениеһы**

Каралды һәм кабул ителде
ММБ ултырышында
_____/Мясоедова Г.Е./
«__» август 2021 йыл

Килешелде
укытыу-тәрбиә эштәре буйынса
директор урынбағары
_____/Петрова Е.В./
«__» август 2021 йыл

Раҫланды
Интернат- мәктәп директоры
_____/Сәлихова Р.К./
«__» август 2021 йыл

**Башкорт телен Башкортостан Республикаһының
дәүләт теле буларак өйрәнеүсе
1-се класс укыусыларына
дәрестән тыш эшмәкәрлек программаһы
“БАШКОРТ ТЕЛЕН ӨЙРӘНӘМ”**

Төзөнө: Юшкова Лилиә Хәмзә кызы
Беренсе категориялы укытыусы

Программа: Укытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының
1-4-се кластары өсөн “Башкорт теле” (дәүләт теле буларак) предметы
буйынса белем биреү өлгө программалары -Өфө: Китап, 2017й.

Төзөүсәһе: Дәүләтшина М.С..

дөйөм сәғәттәр һаны 33 сәғәт
2021-2022 укыу йылы

1. Укыу- укытыу программаһын үзләштерезә планлаштырған һөзөмтэләр.

Укыу-укытыу һөзөмтәһенә түбәндәге талаптар куйыла:

1. Шәхси талаптар: укыусы тарафынан төп мәктәп программаһын үзләштерез.

-Укыусы БР-да башкорт теленең дәүләт теле буларак йәмғиәттә тоткан роле һәм башкорт телен үзләштерергә кәрәклегенә инандырыу.

-Башкорт телен тормошта ғәмәли кулланырға һәм башка милләттәр менән аралашканда толерантлы булырға өйрәтөү.

-Башкорт теле башкорт халқының мәзәниәтен танып белеү сараһы булып тороуына инандырыу.

2. Предмет-ара талаптар:

-Телдән һәм язма тәкдим ителгән мәғлүмәттә адекват йәғни берзәй кабул итеү.

-Төрлө жанрҙағы текстты кабул итеүҙең төрҙәрен үзләштерез.

-Тыңлаған текстты һөйләй белеү.

-Ситуацияға карап язма һәм телдән фекерендә әйтә белеү, әңгәмә, фекер алышыу, дискуссияларҙа катнаша алыу.

-Үз аллы белем ала һәм тәғәйен тема буйынса материалды системаға килтерә алыу. Үз карашың буйынса һығымта яһай алыу,

-Башкорт теленән алынған белемдәрҙе башка предметтарҙы өйрәнеү сараһы буларак куллана белеү.

-Телмәр, үзбәһаләу күнекмәләрен үләштерез.

3. Предмет талаптары:

-Төп аңлатмаларҙы үзләштерез: тел һәм телмәр, диалог һәм монолог, телмәр ситуацияһы, текст, фонетика, морфология, орфоэпия. һ.б.

-Башкорт теленең төп берәмектәрен белеү, һүзгә, һүзбәйләнешкә, һөйләмгә анализ эшләй белеү.

-Тел берәмектәрен урынлы куллана алыу.

-Башкорт теленең грамматик төзөлөшөн белеү.

Һөзөмтәлә укыу йылы аҙағында 1 класс укыусылары түбәндәге белем һәм күнекмәләргә эйә булырға тейеш:

1. Һөйләгәндә йәки укығанды аңлай алыу (аудирование):

укытыусының, иптәшенең һөйләгәнен, укығанын аңлай алыу;

иҫәнләшеү, һаубуллашыу, рәхмәт әйтеү, ғәфү үтенез, үтенесте белдерез, рәхсәт һорау (телмәр этикеты);
текстың йөкмәткеһе, ситуация буйынса һорау бирез.

2. Укыған текст буйынса, күзәтүҙәр нигезендә һөйләй белеү, ситуацияға ярашлы һөйләшеү (говорение):

бәләкәй күләмле тексттың йөкмәткеһен һөйләү,

һүзлек һүззәрен белеү, уларзы дәрәс кулланып һөйләү,
диалог төзөү, төркөмдәрзә һөйләшеү,

үзең, ғаилә ағзалары, уларзың исемдәрен белеү, һөнәр-шөгөлдәре, туғанлык мөнәсәбәте һ.б. тураһында һөйләү,
вакиғаға, персонажға үз мөнәсәбәтенде әйтеп биреү, башкорт теленән руссаға һәм киреһенсә тәржемә итеү.

3. Укыу (чтение):

тексты дәрәс, шыма, талғын укыу (орфоэпик нормалар нигезендә),

поэтик әсәрзәрзе дәрәс интонация менән укыу,

укыған текстың йөкмәткеһен билдәләй алыу, персонаждарын әйтеү, текстан һораузарға яуаптар табыу, укып күрһәтеү.

4. Языу (письмо):

хәрәфтәрзе матур, дәрәс, тейешле кимәлдә тоташтырып языу,

зур булмаған тексты күсереп языу,

шундай ук текст буйынса йә картина нигезендә 2-3 һорауға яуап языу,

бирелгән ситуация буйынса 2-3 һөйләмдән торған текст языу,

ныклы әзерлектән һуң өйрәтеү характерындағы диктант, изложение, инша языу (программала күрһәтелгән нормалар күләмендә).

5. Предмет буйынса белем алырға:

- һүззәрзе мәғәнәһе буйынса төркөмләргә, уларға тейешле һорау куйырға;

- һүззәрзең өн моделен төзөргә, уны хәрәфтәр менән язырға;

- һөйләмдәр төзөргә, уларзы тулыландырырға;

- һөйләмдәрзе әйтеү мақсатына карап хәбәр, өндәү, һорау һөйләмдәргә айыра белергә;

- һөйләмдең баш киҫәктәрен белергә ;

- һөйләмдә һаналып киткән һүззәр араһында өтөр куйырға;

- башкорт теленең дәрәс язылышкандарын, кағизәләрен үзләштерергә;

- 5-6 һөйләмдән торған тексты күсереп язырға;

- 15-20 һүззән торған тексты диктант итеп яза белергә; һүззе ижеккә бүләргә, уны юлдан юлға күсерә белергә тейеш.

6. Универсаль эш төрзәрен үзләштерергә:

- үз-аллы укыу, мәғлүмәтле булыу оҫталығын камиллаштырыу, мәғлүмәти сығанактар менән эш, эште планлаштырыу;

- алған мәғлүмәтте кағызға теркәү;

билдәләмә, кағизә, алгоритм, һығымта һ.б. график схема, модель, таблица ярзамында теркәргә;

- диалог корорға, укыу материалын тикшерергә, анализларға, һығымта яһарға;

- мәзәниле аралашыу этикетына өйрәнергә: әңгәмәсене тыңлай, хуплай белергә, аңламағанды итәғәтле итеп һорашырға, яуап алырға һәм рәхмәтенде белдерергә;

үз фекеренде кысқа һәм аңлайышлы итеп еткеререргә , уны яклай белергә тейеш.

7. Шәхси сифаттарзы үстереү өлкәһендә укыусы өйрәнегә тейеш:

- үз-аллы эш итергә, белем алыу процесына етди һәм яуаплы карарға;

- мәктәп йыһаздарын, укыу эсбаптарын һакларға;

- Тыуған илде яратырға, телде, илде һакларға;

-һаулыкты һакларға;

-тистәрзәрәнә, укытыусыларға, атай-әсәйәнә, якындарыңа, мәктәп хезмәткәрзәрәнә иғтибарлы һәм ихтирамлы булырға .

Йыл азағында 1-се класс укыусылары түбәндәге күнекмәләргә эйә буласак:

- укытыусының һөйләгәнән йәки укығанын аңлай алыу;

- тексты тыңлау һәм йөкмәткәһән һөйләү, йөкмәткә буйынса рәсем яһау;

- текст буйынса иптәштәрәнә йәки укытыусыға һорау биреү;

-5-8 шиғырзы яттан белеү;

-укыған текстар буйынса, күзәтеүзәр нигезендә бәләкәй хикәйә төзөү һәм һөйләү;

- ишеткәндәр, башкарған эштәр тураһында һөйләү;

-тексты талғын, шыма, һүзәрзе тотош (ижекәргә бүлмәй) укыу;

- поэтик әсәрзәрзе тейешле интонация менән укый белеү;

- эстән һәм кыскырып, ролләп һәм һайлап укыу;

- текстың темаһын, төп фекерен билдәләй алыу;

- текстан һораузарға яуап табыу;

- картиналар карау, уға исем биреү;

- хәрәфтәрзе дәрәс, матур һәм тоташтырып языу;

- зур булмаған тексты күсереп языу;

- шундай ук текст йәки картина буйынса 2-3 һорауға яуап языу;

- текстан предметты һүрәтләгән урынды табып (һайлап) языу;

Укыусылар түбәндәгеләрзе өйрәнергә мөмкинселек аласак:

- картиналар, экскурсиялар, фильмдар, иллюстрациялар буйынса бирелгән ситуацияға ярашлы һөйләү;

- текстың йөкмәткәһән тулығынса һәм кысқартып һөйләү;

- вакиға, персонажға үз мөнәсәбәтеңде әйтә белеү;

- башкорт теленән рус теленә тәржемә итә белеү;

- бирелгән ситуация буйынса текст төзөп языу;

- ныклы әзерлектән һуң, өйрәтеү характерындағы диктант, изложение, инша языу (2-4 һөйләм күләмендә);

2. “Башкорт телен өйрәнәм” дәрестән тыш эшмәкәрлек программаһының төп йөкмәткеһе түбәндәге бүлектәрҙән тора:

Бүлектәр	Дәрестән тыш эшмәкәрлек программаһының төп йөкмәткеһе	эшмәкәрлек программаһының формалары	Укыусыларҙың эшмәкәрлек төрҙәре
Тормош – көнкүреш кәрәк - ярактары, мәктәп-класс тормашо...	Башкорт алфавитын, башкорт теленең үзенсәлекле өндөрөн өйрөнөү, темаға караған башкорт һүзҙәрен дөрөс әйтеү күнекмәләрен камиллаштырыу. республикала йәшәүсә халыктар, уларҙың дуслығы. Тема буйынса яңы һүзҙәр. Һүзбәйләнештәр өйрәтәү. Һөйләмдәр төзөтәү. Мәктәп, класс бүлмәләре, дәрестәр, кластағы укыусылар, уларҙың эштәре.	Әңгәмә, лекториялар, практик дәрестәр, экскурсиялар, уйындар, диспуттар, театрлаштырылған сығыштар	Тема буйынса яңы һүзҙәр. Һүзбәйләнештәр өйрәтәү. Һөйләмдәр төзөтәү, темаға караған башкорт һүзҙәрен дөрөс әйтеү. Тизәйткес, шиғыр өстөндә эш кроссворд. Телмәр күнегеүҙәре
Ғайлә ағзалары, дуҫ-иштәр, кеше(тән өлөштәре), кешегә кәрәкле кейем-һалым, азык-түлек...	Үзенең ғайләһе, ғайлә ағзалары, уларҙың эштәре, туғанлык мөнәсәбәте тураһында һөйләшәү. Азык-түлек, кейем-һалым хақы, уларҙың үлсәме, уларҙы һатып алыу, тәртипле тотону. Кешенең организмы, тән өлөштәре атамаларын үзләштерәү, тәнде таза тоту, һаулыкты һаҡлау. Кейем-һалым исемдәре, уларҙың үлсәме, кейем һатып алыу, уларҙы бөхтә тоту. Аяҡ кейемдәре исемдәре.	Әңгәмә, күзәтеүҙәр, лекториялар, практик дәрестәр, экскурсиялар, ярыштар, уйындар, диспуттар, викториналар.	Кешенең организмы, тән өлөштәре атамаларын үзләштерәү. Өндәрҙән әйтелешә өстөндә эшләү, һүрәт буйынса эш. Ребустар, һүрәт буйынса эш.
Йорт хайуандары, коштары, өй йыһаздары, йорт-кура кәрәк-ярактары...	Йәнлектәр, уларҙың тормашо тураһында әңгәмә короу. Кош исемдәрен, атамаларын өйрөнөү, йорт хайуандары, коштары, Өй йыһаздары атамалары менән танышыу.	экскурсиялар, уйындар, диспуттар, театрлаштырылған сығыштар, Әңгәмә, күзәтеүҙәр, лекториялар, практик	Тел кәмселектәрен бөтөрөү өстөдә эш. Телмәр үстәрәү өстөндә эш. Аңлайышлы языу күнекмәләрен үстәрәү. Тасуири укыу кроссворд. Телмәр күнегеүҙәре.

3. Һәр теманы үзләштерегүгә тәғәйенләнгән сәғәттәр һаны менән тематик планлаштырыу

№	Бүлек	Сәғәттәр һаны
1	Тормош – көнкүреш кәрәк - ярактары, мәктәп-класс тормошо...	11
2	Ғайлә ағзалары, дуҫ- иштәр, кеше(тән өлөштәре), кешегә кәрәкле кейем- һалым, азык- түлек...	14
3	Йорт хайуандары, коштары, өй йыһаздары, йорт- кура кәрәк- ярактары...	8
	Бөтәһе	33

2021-2022 укыу йылына тематик планлаштырыу

№	Башкортостан республикаһы этнокультур үзенсәлектәрен иҫәпкә алып дәрестән тыш эшмәкәрлек темаһы	Дата		Иҫкәрмәләр
		Якынса	Фактик	
<i>Тормош – көнкүреш кәрәк - ярактары, мәктәп-класс тормошо... (11 сәғәт)</i>				
1.	Тыуған Башкортостан буйлап . Дәрес сәйәхәт.			
2.	Танышыу. Сәләмләү.Һаулашыу. Театрлаштырылған түнәрәк өстәл.			
3.	Башкорт теленең көсө. Грамматик уйындар.			
4.	Кемдең? Кемдеке? һораулары. Һөйләшеүзәр кисәһе			
5.	Нимә эшләй? һорауы. Һөнәрбаш менән бергә. Уйын-тамаша.			
6.	Ғайлә. Исемдәр белдергән һүззәр. Ғайләм- һүнмәс усағым. Кис ултырыу.			
7	Республика көнөнә арналған гәзит сығарыу. Сәскә ат республикам. Дәрес-галерея.			
8.	Мәктәп. Үзенсәлекле өндәр. Грамматик уйын.			

9.	Мин укырға яратам.Телмәр үстөрөү. Әкиәттә кунакта.			
10.	Кемдәр тырыш,әшһөйәр? Хезмәт мастерскойында.			
11.	Үстөрөүсә укытыу системаһы буйынса Тау-тау хәбәр тапшырыуы.			
<i>Ғаилә ағзалары, дуҫ- иштәр, кеше(тән өлөштәре), кешегә кәрәкле кейем- һалым, азык- түлек...(14сәғәт)</i>				
12.	Башкортса математика. Ярыш сәме кайнай.			
13.	Эзәрмәндәр. Сәйәхәткә сығыу.			
14.	Без рәссамдар. Галерея.			
15.	Төҫлө йәйғор. Викторина.			
16.	Семәр, семәр, семәре Грамматик уйын . Үтелгәндәрзе кабатлау .			
17.	Майдодырза кунакта.Бөхтәлек. Эксперимент.			
18.	Тән өлөштәре. Дәрәс анатомия.			
19.	Сәләмәт тәндә -сәләмәт рух. Анатомия.			
20.	Һаулык-зур байлык. Халык әйтһә-һак әйтә. Викторина.			
21.	Һаулыкты һаклау. Һаулык-зур байлык. Уйын.			
22.	Физик һаулыкты нығытыу.Атайыма окшайым. Ярыш сәме кайнай.			

23.	Әсәймә бүләккә. Открытка әзерләү Байрамға әзерлек.			
24.	Без нимәгә өлгәштек? Кабатлау. Викторина.			
25.	Яз,яз,яз килә! Экскурсия.			
<i>Йорт хайуандары, коштары,өй йыһаздары, йорт- кура кәрәк- ярактары...(8сәғәт)</i>				
26.	Аяк кейемдәре. Шопинг. Магазин уйыны.			
27.	Өй йыһаздары. Минең киләсәктәге өйөм. Дәрес- Ярыш.			
28.	Йорт хайуандары. Олатайымда кунакта. Түнәрәк өстәл.			
29.	Коштар безең дустар. Кабатлау. Грамматик уйын .			
30.	Минең яраткан хайуаным. Рәссам мастерскойында кунакта.			
31.	Нимәләргә өйрәндек? Интеллектуаль викторина.			
32.	Башкорт халык уйындары. Карға буткаһы, Кәкүк сәйе.			
33.	Башкорт халык уйындары. Һабантуй, Үтелгәндәрзе кабатлау.			

